

GERMANIA INFERIOR AL X-LEA CONGRES INTERNATIONAL AL LIMESULUI

A. V. RĂDULESCU, A. ARICESCU

La numai doi ani de la desfășurarea la Mamaia a celui de al IX-lea congres al granițelor romane¹, istorici și arheologi din lumea întreagă s-au reunit din nou, de data aceasta pe limesul renan al Germaniei Inferioare, pentru a-și împărtăși rezultatele noilor cercetări întreprinse în legătură cu acest aspect al sistemului militar al Imperiului Roman.

Organizat minuțios și cu multămeticulozitate de institutele de specialitate din R. F. Germania, Olanda și Belgia, cu sprijinul autorităților și al unor instituții de învățămînt și cultură, congresul a avut un caracter itinerant, lucrările propriu-zise fiind precedate și urmate de excursii de documentare, care au prilejuit participanților cunoașterea pe viu a obiectivelor arheologice și a dovezilor de cultură materială privind civilizația din ținuturile Germaniei Inferioare și organizarea acestei provincii în cadrul Imperiului Roman. Vizite similare, de scurtă durată, au avut loc și în timpul lucrărilor congresului care s-au desfășurat la Xanten, în zilele de 14—17 septembrie, și s-au încheiat la Nijmegen în ziua de 19 septembrie 1974.

Printre cei aproape o sută de participanți la congres, s-au aflat personalități bine cunoscute în cercurile arheologiei și istoriei clasice, ca G. Alföldy (R.F.G.), D. v. Berchem (Elveția), J. E. Bogaers (Olanda), E. Buchner (R.F.G.), Ch. Daniels (Marea Britanie), O. Doppelfeld (R.F.G.), J. Fitz (Ungaria), S. S. Frere (Marea Britanie), M. Gichon (Israel), A. V. M. Hubrecht (Olanda), T. Ivanov (Bulgaria), A. Moczy (Ungaria), T. Nagy (Ungaria), Leiva Petersen (R.D.G.), H. v. Petrikovitz (R.F.G.),

¹ R. Florescu, în *Pontica*, 6, 1973, p. 383—385, face o scurtă și incompletă informare asupra congresului de la Mamaia.

C. B. Rüger (R.F.G.), H. Schönberger (R.F.G.), J. Smeesters (Belgia), M. Speidel (S.U.A.), J. Šašel (Iugoslavia) și.a.², alături de care s-a făcut remarcată prezența unui număr mare de tineri cercetători, mai ales din partea gazdelor.

La lucrările congresului, desfășurate în două secțiuni alcătuite după criteriul geografic (provinciile occidentale și provinciile orientale ale Imperiului Roman), au fost prezentate cca. 70 de referate și comunicări privitoare la organizarea granițelor romane de pe tot cuprinsul Imperiului, fără a se urmări o tematică anume, astfel că au putut fi audiate atât comunicări teoretice sau istorice mai generale, altele privind un anumit aspect de organizare sau de funcționalitate a limesului, ori referindu-se la o perioadă mai restrânsă din istoria militară romană, cît și un număr destul de mare de referate cu caracter strict arheologic, unde au fost evidențiate rezultatele cercetărilor de teren din ultima vreme în diferite castre și castele de pe granițele Imperiului Roman.

Delegația română a fost compusă din opt cercetători, care au susținut tot atâtea referate și comunicări³: D. Tudor cu comunicarea „Le rôle défensif du camp de Slăveni en Dacie“, K. Horedt cu referatul „Die südsiebenbürgische Limesstrecke Daziens“, D. Protase cu referatul „Das Lager von Brîncoveniști und seine Bedeutung für die Verteidigung von Daziens Nordostgrenze“, Emilia Doruțiu-Boilă cu referatul „Die römische Grenzverteidigung an der unteren Donau im 1. Jahrhundert“, Ioana Bogdan-Cătăniciu cu referatul „Le limes du sud-est de la Dacie et les relations des Romains avec la population de la Valachie (II-III siècles)“, C. Petolescu cu comunicarea „L'organisation de la frontière romaine sur la vallée du Mureș (Dacia Superior)“, A. V. Rădulescu cu comunicarea „Aspects de la vie économique le long du limes Scythe au V et VI siècles d.n.è.“ și A. Aricescu cu comunicarea „Les vétérans du limes Scythe“.

De cele mai multe ori, discuțiile purtate pe marginea expunerilor nu au fost nici ample nici prea numeroase, această situație datorindu-se, de bună seamă, caracterului oarecum eterogen, fără o tematică anume, al celor două secții și al ședințelor de lucru. Oricum, de câte ori au fost făcute, și au existat și cîteva excepții ale unor comunicări care au suscitat vîi discuții⁴, intervențiile au fost la obiect și utile proponătorilor de referate sau comunicări.

Excusiile de documentare care s-au desfășurat de-a lungul limesului renan, au atins două categorii de obiective: pe de o parte au putut fi cunoscute cercetările de teren, săpăturile efectuate în diferite castre, castele și centre urbane antice, cu posibilitatea observării în detaliu și

² Orice omisiune din enumerarea făcută în ordine alfabetică, este fortuită, nu intenționată.

³ Referatele și comunicările vor fi publicate în întregime în actele Congresului, care urmează a fi editate la Bonn în anul 1975.

⁴ De pildă, la comunicarea lui O. Roller, *Ein römisches Silberschatz aus der Pfalz. Probleme seiner Deutung und Datierung*, susținută în ședința din 17 septembrie, prezidată de prof. D. Tudor.

în ansamblu a organizării militare și administrative romane în aceste ținuturi, pe de altă parte, a fost vizitat un număr considerabil de muzeu, colecții și expoziții, care cuprindeau, de cele mai multe ori, vestigii materiale ilustrative privitoare la stăpânirea romană în provinciile de pe Rin, dar și la alte perioade istorice.

Călătoria pe Rin a pornit din Germania Superioară, de la Mainz (*Mogontiacum*). Coborind pe fluviu, în această provincie, pînă la granița cu Germania Inferioară (Bad Hönningen — *Caput Limitis*), au putut fi cunoscute cercetările efectuate la Boppard (*Bodobriga*) și Koblenz (*Confluentes*). În prima localitate au fost vizitate vestigiile castelului roman tîrziu, în cea de a doua a fost făcută, pe teren, o prezentare topografică a acestui important punct strategic din sistemul defensiv al limesului. La *Caput Limitis* a fost vizitat un turn de strajă reconstituit pe malul drept al Rinului, făcîndu-se, de asemenea, o amplă descriere a locurilor și a construcțiilor militare romane de dincolo de granița naturală a fluviului.

Trecînd în Germania Inferioară, prima escală a fost făcută la Remagen (*Rigomagus*), unde se mai pot vedea, la baza construcțiilor medievale, fragmente din zidurile castelului roman tîrziu. În apropierea orașelului Xanten (aici s-a desfășurat cea mai mare parte a lucrărilor congresului), au putut fi vizitate locurile pe care se aflau castrele *Vetera I* și *II*, unde au fost cantonate, de-a lungul anilor de stăpînire romană, legiunile *V Alaудae*, *XXI rapax*, *XV Primigenia*, *XXII Primigenia*, *VI victrix* și *XXX Ulpia victrix*. Tot la Xanten se află dezgropat și consolidat amfiteatrul din *Colonia Ulpia Traiana*. În timpul lucrărilor congresului au mai fost vizitate săpăturile de la Gellep (*Gelduba*), Asberg (*Asciburgium*) și Alpen. Excursia de încheiere a congresului a început cu vizitarea ruinelor din Tongeren (*Atuatuca Tungorum*), unde este conservată o bună parte a incintei romane. Au urmat apoi săpăturile și vestigiile de la Nijmegen (*Noviomagus*), Utrecht (*Tractictum*), Amersfoort, Zwammerdam (*Nigrum pullum*), unde se află conservate *principia* și *porta decumana* ale castelului de piatră, Valkenburg și Velsen (*Flevum*).

Pe parcursul călătoriei, participanți la congres au fost conduși chiar de cercetatorii care au lucrat pe teren și au valorificat materialele din centrele arheologice respective. De asemenea, au avut la dispoziție o serie de materiale documentare privitoare la diferitele obiective antice vizitate și, în primul rînd, un ghid general, în fapt o culegere de articole-rezumat, cuprînd datele esențiale (istorice, arheologice, bibliografice), planuri și schițe pentru fiecare punct arheologic de pe limesul Germaniei Inferioare⁵.

În legătură cu cîteva dintre muzeele vizitate vom face doar sumare considerații și vom zăbovi mai mult doar asupra noului muzeu din Köln. Lapidariul din Mittelrheinisches Landesmuseum din Mainz este impresionant prin bogăția și varietatea materialului epigrafic. La Xanten, am avut posibilitatea să vizităm expoziția de coifuri romane din Germania Inferioară, deschisă cu ocazia congresului și prezentată de în-

⁵ J. E. Bogaers și C. B. Rüger, *Der niedergermanische Limes*, Köln, 1974.

suși autorul unei monografii despre acest echipament militar⁶. Muzeul provincial gallo-roman din Tongeren cuprinde un bogat material arheologic specific nord-estului Galliei, cu exponate ilustrative pentru cunoașterea vieții și obiceiurilor populației locale și a producției provinciale din timpul stăpînirii romane. Rijksmuseum G. M. Kam din Nijmegen prezintă, în primul rînd, exponate provenite din cercetările întreprinse în lagărul legiunilor romane care au staționat în vechiul *Noviomagus (X gemina, VIII Hispana, XXX Ulpia victrix)*. Cu totul altfel se prezintă muzeul din Leiden, care cuprinde bogate și valoroase colecții arheologice din întreaga lume antică. Nu lipsesc de aici ceramica greacă din toate epociile, mumiile și papirușii din Egipt, materialele etrusce și romane etc., toate organizate pe categorii și în ordine cronologică, încit expoziția acestui muzeu poate constitui un excelent îndreptar didactic pentru documentare în studiile de arheologie și istorie veche.

În mod deosebit ne-a reținut atenția muzeul din Köln (Römisches Germanisches Museum Köln), care este, poate, cea mai modernă realizare în acest domeniu din Europa. A fost dat în folosință în anul 1973, într-o clădire anume construită, simplă, spațioasă, cu un circuit astfel conceput, încit să permită nu numai vizitarea completă a expoziției, ci și doar a unui anumit sector. Exponatele sunt organizate pe categorii de obiecte sau domenii de activitate, păstrîndu-se o linie cronologică generală. Ghidajul se face automat, pentru fiecare sector, cu ajutorul unor aparate asemănătoare televizoarelor, unde se dau explicații amănunte, ilustrate cu ajutorul imaginilor, prin care se atrage atenția asupra exponatelor din sectorul respectiv. Iluminatul artificial și amplasamentul obiectelor mari sau al vitrinelor, dau posibilitatea vizitatorului de a cerceta în detaliu fiecare exponat. Deși criteriile de organizare sau unele detalii tehnice se întîlnesc și în alte expoziții⁷, muzeul din Köln apare ca o realizare superioară mai ales datorită clădirii construită în acest scop, ceea ce contribuie esențial la dobîndirea condițiilor optice și acustice care asigură posibilitățile de cercetare și de înțelegere optimă pentru vizitatorii de toate categoriile.

Se cuvine să spunem cîteva cuvinte și în legătură cu modul în care sunt conservate și amenajate ruinele antice în aer liber, pe care le-am întîlnit în cursul vizitelor făcute pe limesul renan. De bună seamă, acele construcții puțin rezistente, cum sunt, de pildă, castrele de pămînt, în afară de cazul că ne-au fost prezentate în săpături actuale, nu au putut fi menținute la suprafață. Construcțiile de piatră, în măsura în care nu au fost distruse și acoperite de clădirile medievale sau moderne, sunt protejate pe locul lor, în rezervații arheologice (de ex.: la *Colonia Ulpia Traiana*, la Tongeren sau la *Nigrum Pullum*). Alteori, vestigii ale antichității sunt păstrate în subsolul construcțiilor mai recente (de pildă, biserică din Boppard), sau la temelia zidurilor medievale (Remagen). Am constatat, de asemenea, în cazul în care construc-

⁶ H. Klumbach, *Römische Helme aus Niedergermanien*, Köln, 1974.

⁷ Muzeul de arheologie din Constanța, de pildă, respectă criteriul domeniilor de activitate în cadrul firului istoric general.

țiile antice cercetate nu au putut fi menținute ca atare, că ele sănt indicate prin marcaje făcute în pavajul străzilor și al trotuarelor (Valkenburg). Și pe limesul german, ca și în alte părți ale Imperiului Roman, se încearcă nu numai salvarea și cercetarea vestigiilor trecutului, dar, în măsura posibilităților pe care le lasă dezvoltarea urbanistică actuală, amenajarea unor puncte muzeistice în aer liber, care să mențină pe locul lor mărturiile de civilizație antică.

În încheiere, se cuvine să subliniem că reuniunea arheologică de pe limesul renan, de înaltă științifică, și-a datorat succesul nu numai programului interesant și bunei organizări, ci și ospitalității de care s-au bucurat pretutindeni congresiștii din partea gazdelor.